

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ АТЛЕТИЧНИХ ІГОР НА ЧЕСТЬ АХІЛЛА В ОЛЬВІЇ

ОКСАНА ГРЕЧАНЮК

Львівський державний інститут фізичної культури

Важливу роль у створенні іміджу України як спортивної держави відіграють її багатовікова спадщина та традиції фізичного виховання. Після здобуття Україною незалежності в нашій країні відкрилися нові перспективи розвитку галузі фізичної культури і спорту та можливості для дослідження, осмислення і аналізу історичного розвитку вітчизняного фізичного виховання та спорту. В силу різних обставин найменше уваги дослідники приділяли найдавнішим періодам, зокрема, античному.

В цю епоху землі північного берега Чорного моря, зокрема, й територія півдня сучасної України, належали до давньогрецького світу. У VIII ст. до н.е. розпочалася велика грецька колонізація прибережних смуг довколишніх морів, яка сприяла поширенню давньогрецьких традицій (у тому числі в галузі фізичної культури) далеко за межі Еллади. Впродовж VIII-VI ст. до н.е. на Апеннінському півострові, берегах Сицилії, Середземного, Мармурового, Чорного морів, на північному узбережжі Африки засновано еллінські міста [1, с.13].

На північному узбережжі Чорного моря грецькі міста виникають починаючи з VII ст. до н.е., коли було засновано поселення Борисфен на острові Березань (біля сучасного міста Очаків) та поселення біля сучасного міста Таганрог (у дельті Дону) [1, с.13; 2, с.20]. Основні райони заснування у Північному Причорномор'ї грецьких поселень це: Нижнє Побужжя, Нижнє Подністров'я, Південно-Західний Крим, Східний Крим і Керченський півострів, Таманський півострів. Найважливішим полісом Нижнього Побужжя була Ольвія (біля сучасного села Парутине Очаківського району Миколаївської області), яка разом із поселеннями її хори виникає з першої половини VI ст. до н.е. Метрополією Ольвії був малоазійський поліс Мілет – один із найбільших у східній Елладі, який славився широким розвитком мореплавства та торгівлі, сільського господарства та ремесла, утворенням багатьох колоній, значними досягненнями в науці та культурі.

Будучи окремими незалежними державами, північнопричорноморські поліси здебільшого зберігали віру, звичаї та традиції своїх метрополій. Фізичне виховання та спорт були невід'ємною частиною їх суспільно-культурного життя.

На сьогодні питання розвитку фізичної культури в античному Північному Причорномор'ї залишаються недостатньо висвітленими дослідниками історії античних північнопричорноморських міст і лише побіжно згадуються у працях істориків спорту. Окремими авторами (Семенов-Зусер С.О., 1940; Кубланов М.М., 1957; 1962; Колеснікова Л.Г., 1964; Соломонік Е.І., 1963; 1967; Берзін Е.О., 1961; Кадеєв В.І., 1996; Ручинська О.А., 1994; 1996) розроблені лише певні аспекти цієї тематики.

Нашою метою стало вивчення особливостей організації та проведення найпопулярніших у Північному Причорномор'ї атлетичних ігор – Ахіллей, які проводилися у Ольвії на честь Ахілла протягом VI ст. до н.е.-IV ст. н.е. Дослідження ґрунтується на комплексному підході до вивчення джерельної бази: археологічних пам'яток, свідoctв античних авторів, даних епіграфіки та нумізматики.

В ході роботи проаналізовано спеціальну літературу бібліотек міст Києва, Львова, Харкова, Миколаєва та історико-археологічного заповідника "Ольвія". Опрацьовано матеріали фондів Миколаївського краєзнавчого музею, історико-археологічного заповідника "Ольвія", Інституту археології Національної академії наук України. Вивчено архівні матеріали археологічних розкопок в містах Північного Причорномор'я, які зберігаються в архіві Інституту археології Національної академії наук України та матеріали особистої участі у Ольвійській археологічній експедиції Інституту археології Національної академії наук України.

У Ольвії та прилеглих до неї територіях був поширений культ Ахілла, який першопочатково заснований завдяки мілетським колоністам і великій популярності в їх середовищі творів Гомера [3, с.195]. У I ст. н.е. в Ольвії побував ритор Діон Хрисостом. Відзначивши у своїй "Борисфенітській промові" прихильність ольвіополітів до старовини, він повідомляв про особливе вшановування Ахілла, якого вони називали своїм богом [4]. Присвячувальні написи перших століть нашої ери, в яких Ахіллу надається епітет Понтарха — володаря Понта, підтверджують це [5, № 138, 155, 157 та ін.].

У Стародавній Греції про заснуванням тих чи інших агонів часто розповідають міфи пов'язані із божеством, якому були присвячені змагання. Ця традиція була збережена й у античному Північному Причорномор'ї. У Геродота згадується назва місцевості поблизу Ольвії — Ахіллів Дром, що у перекладі із старогрецької означає Ахіллів біг або ристалище Ахілла (сьогодні Тендрівська коса) [6, IV, 76]. Релігійно-міфологічне поєднання Ахілла із Тендрою у передачі античних авторів відбувається ніби-то ще до періоду Троянської війни [7, с.74]. Існує легенда, яка розповідає про святкування та змагання в бігу влаштовані у даній місцевості Ахіллом разом із друзями після перемоги у морській битві [8, II, 5; 9, IV, 82]. На думку А.С.Русяєвої, ця легенда "була створена після введення культу і служила для пояснення святкувань зі спортивними змаганнями" [7, с.74]. Очевидно, ольвіополіти таким чином намагалися придати Ахіллем більшого значення у давньогрецькому світі. Адже всі найвідоміші панеллінські атлетичні ігри обов'язково мали стародавнє

походження та завдячували своїм зародженням олімпійським богам і героям. Так, наприклад, заснування Олімпійських ігор пов'язують з Гераклом і Пелопсом, Істмійських - з Тесеєм, Піфійських - з Аполлоном.

Агони на честь Ахілла у Ольвії - Ахіллеї були найпопулярнішими у Північному Причорномор'ї. Ці ігри засновані за порадою найзнаменитішого та найпрестижнішого в Елладі Дельфійського оракула [5, № 34]. На думку професора А.С.Русяєвої ритуально-спортивні календарні святкування на честь Ахілла носили панеллінський (і особливо всепонтійський) характер [3, 7].

Нами було також зроблено спробу визначити період існування календарних релігійно-спортивних святкувань присвячених Ахіллу. Декрет Нікерата, сина Папія повідомляє, що кінні агони на Ахіллеях були засновані Ольвійською державою за порадою Дельфійського оракула [5, № 34]. А.С.Русяєва з приводу цього зауважує, що навряд чи до падіння Мілету і розгрому Дідім в 494 р. до н.е. при тій значній ролі, яку відіграло святилище Аполлона в Дідімах зі своїм оракулом у всіх сферах життя метрополії Ольвії, ольвіополіти могли звернутися за передбаченням у Дельфи [7, с.73-74]. Тобто, заснування Ахіллеї відбулося не раніше дати розгрому Мілету - 494 р. до н.е. Про це ж свідчать найбільш ранні археологічні та нумізматичні знахідки на Тендрівській косі, де знаходилось святилище Ахілла, які також відносяться до V ст. до н.е. [10]. Давньогрецький поет-драматург Евріпід (близько 480-406 рр. до н.е.) у своєму творі "Іфігенія в Тавриді" згадує "Ристалище Ахілла і славне і прекрасне" [11, Iphyg. Taur. 436-437]. Найдавніша епіграфічна згадка про ольвійські змагання теж датується кінцем V - початком IV ст. до н.е. [5, №195]. До IV ст. до н.е. відноситься відновлений договір між Мілетом та Ольвією, де оговорюється участь у ольвійських змаганнях мілетян на рівних правах з ольвіополітами [12, с.234, №35]. Отже, судячи з перерахованих вище фактів, заснування атлетичних ігор, присвячених Ахіллу відбулося у V ст. до н.е. Останні з відомих згадок про Ахіллеї знаходимо у лапідарних написах II-III ст. н.е. [5, № 138, 155, 157]. Отже, приблизний період тривалості календарних релігійно-спортивних святкувань на честь Ахілла на Тендрі - V ст. до н.е.—III ст. н.е., що становить майже весь час існування Ольвії.

За епіграфічними свідченнями [5, № 130, 138, 155, 157], до програми гімнастичних агонів на честь Ахілла включалися стрибки, біг, метання, диску та спису, боротьбу - тобто всі вправи, які входили до переліку випробувань у пентатлоні. Цікавим є те, що, як вважають П.Беккер (1868) та С.О.Семенов-Зусер (1940), для того, щоб стати переможцем на змаганнях у Ольвії не потрібно було вигравати у трьох вправах пентатлону (як наприклад, в Олімпійських іграх), достатньо було перемогти в одному виді [13, с.125; 14, с.20]. На нашу думку, враховуючи, що у численних написах, де зазначені переможці в Ахіллеях та види вправ, у яких вони перемогли [5, № 130, 138, 155, 157], немає згадки про пентатлон і перераховуються перемоги кожного атлета в окремій вправі стає очевидним, що перелічені вище види вправ були введені у програму ольвійських ігор на честь Ахілла як самостійні, а не як частина п'ятиборства.

Важливою складовою частиною цих ігор були також кінні ристалища, що засвідчує ольвійський декрет, виданий на честь Нікерата, сина Папія - видатного громадянина Ольвії [5, № 34]. Цей напис розповідає, що щорічно, у певний день, натовпи ольвіополітів йшли в Ілею, лісисто місцевість поблизу Ольвії, неподалік від Ахіллово Дрома, на гіппічні змагання присвячені Ахіллу [5, № 34]. Як повідомляє напис, похід на змагання відбувався незважаючи на небезпеку ворожого нападу. Цей факт вказує на надзвичайну популярність Ахіллеї серед населення Ольвії. Подібний епізод зберігся і в історії Олімпійських ігор, коли у 480 р. до н.е. вони проводилися незважаючи на напад персів на Елладу [6, VIII, 26]. Великою була любов еллінів до своїх ігор, якщо їх проведення ставилось вище за власне життя. І в цьому жителі Північного Причорномор'я не поступалися своїм родичам із метрополії [15, С.79].

Із напису на честь Нікерата [5, № 34] дізнаємося також про ймовірне місце проведення ігор на честь Ахілла - Тендрівську косу.

Важливим фактом є те, що ольвійські Ахіллеї носили державний характер та мали неабияке суспільне значення [12, с.234, № 35] - у них брали участь вищі посадові особи Ольвії - архонти і стратеги [5, № 130, 138, 155, 157]. Цікаво, що написи, які розповідають про перемоги керівників Ольвії у атлетичних іграх, відносяться до перших століть нашої ери [5, № 130, 138, 155, 157]. Це засвідчує збереження в Ольвійській державі традицій фізичної культури архаїчного та класичного періодів з їх ідеалом калокагатії й у римський час, оскільки архонти і стратеги не могли бути професійними атлетами. А саме тенденція професіоналізації агоністики характерна для більшості держав давньогрецького світу у перші століття нашої ери. Участь та перемоги керівників Ольвії у агонах на честь Ахілла ніби віддзеркалюють слова Перікла, який стверджував, що не може довірити навіть другорядну державну посаду людині, яка не підкріплювала свій інтелект відповідною фізичною підготовкою.

Договір про ісополітію між Ольвією та її малоазійською метрополією Мілетом [12, с.234, №35], в якому спеціально оговорено участь мілетян в ольвійських змаганнях, також засвідчує державну опіку над агонами [15, С.79].

Очевидно, що проведення Ольвійською державою панеллінських святкувань потребувало наявності феорів, у обов'язки яких входило особисте оповіщення античних міст про час проведення атлетичних ігор на честь Ахілла [7, с.51].

Перемога у Ахіллеях високо цінувалась, оскільки у присвятах та декретах ольвіополітів обов'язково згадується факт перемоги у агонах.

В цілому, ритуально-спортивні календарні святкування на честь Ахілла на Тендрі в силу панеллінського (і особливо всепонтійського) характеру відігравали величезне політичне та культурне значення не лише у житті Ольвії, а й інших північнопричорноморських міст впродовж всього періоду їх існування. Коли у 494 р. до н.е.

гине метрополія Ольвії – Мілет, ольвіополіти сконцентрували всі наявні резерви для подальшого посилення полісу наперекір зовнішньополітичним переминам і труднощам, що постійно виникали. Прагнення Ольвії до лідерства на Понті та консолідації понтійських еллінів у цей складний період, очевидно, найкраще проявилось у V ст. до н.е. у заснуванні, за порадою Дельфійського оракула, Ахіллей. Це стимулювало різноманітні контакти із усім давньогрецьким світом [3, с.34-36].

Не зменшилося значення атлетичних ігор на честь Ахілла в Ольвії і у подальшому. На думку А.С.Русяєвої, Ольвія своєму розквіту в першій чверті II-кінці першої третини III ст.ст. н.е., коли у результаті активної економічної, політичної та культурної діяльності поліс знову набув певного престижу на Понті й, особливо, у східних провінціях римської імперії, у значній мірі завдячує відновленню Ахіллей [3, с.65-73].

Таким чином, календарні релігійно-спортивні святкування на Тендрі на честь Ахілла сприяли не лише культурному розквіту полісів, а й політичній силі еллінів у Північному Причорномор'ї. Культ героя багато в чому було підкорено політиці Ольвійської держави, він сприяв зміцненню міжнародних зв'язків і збільшенню її авторитету [7, с.74-75].

Факт існування у Північному Причорномор'ї атлетичних ігор панеллінського характеру з усіма притаманними для давньогрецьких змагань такого рангу особливостями організації, проведення й ідеалами дозволяє стверджувати про початки зародження олімпізму на праукраїнських землях у античні часи.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНІВ

1. *Агони* - змагання.
2. *Агоністичний каталог* – список переможців у іграх із зазначенням виду вправи, у якій була одержана перемога.
3. *Архонт* – старійшина, представник виконавчої влади у грецьких державах.
4. *Ахіллів Дром* — у перекладі із давньогрецької означає Ахіллів Біг або Ристалище Ахілла, сьогодні Тендрівська коса. *Тендрівська коса (Тендра)* — піщаний острів біля бережжя Чорного моря, на південний схід від міста Одеси.
5. *Дельфійський оракул* – оракул бога Аполлона.
6. *Епіграфіка* — допоміжна історична та філологічна дисципліна, яка вивчає стародавні та середньовічні написи на каменях, металічних, дерев'яних, кістяних, скляних і керамічних виробках.
7. *Епіграфічні джерела* - стародавні та середньовічні написи на каменях, металічних, дерев'яних, кістяних, скляних і керамічних виробках.
8. *Ісополітія* - рівноправність.
9. *Лapidарні написи* – короткі, стислі написи вирізьблені на камені.
10. *Метрополія* - місто у відношенні до колонії, яку воно утворило.
11. *Ольвіополіт* - житель Ольвії.
12. *Пентатлон* – змагання з п'ятиборства, яке включало біг, стрибок у довжину, метання спису та диску, боротьбу.
13. *Поліс* – давньогрецька місто-держава, яка одночасно була громадською общиною повноправних громадян. До території полісу належали власне міський центр і *хора* - сільськогосподарські угіддя.
14. *Понт Евксінський* (дослівно море гостинне) давньогрецька назва Чорного моря.
15. *Стратег* – спершу грецький воєначальник, який здійснював верховне командування армією і флотом. Обирався на один рік, існували колегії стратегів. У період еллізму їм доручалося виконання і деяких інших функцій державного управління.
16. *Феор* - священний вісник.
17. *Хора* - сільськогосподарські угіддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубар В., Ліньова Є., Сон Н. *Античний світ Північного Причорномор'я: Нариси історичного та соціально-економічного розвитку.* – Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 318 с.
2. Крижицький С.Д., Зубар В.М., Русяєва А.С. *Античні держави Північного Причорномор'я.* – Київ: Альтернативи, 1998. – 351 с.
3. Русяева А.С. *Духовная культура населения Ольвийского государства. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. АН УССР, Ин-т археологии.* –К., 1990. – Т.1. -393 с.
4. Дион Хрисостом. *Борисфенитская речь. XXXVI // Scythica et Caucasica.* - Т.1. – Санкт-Петербург., 1893. - С.171-178.

5. Latyshev V. *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*. - Petropoli, 1916. Vol. I, ed. 2.
6. Геродот. *История в 9-ти книгах* / Пер. Г.А. Стратановского. - Ленинград: Наука, 1972. - 600с.
7. Русяева А.С. *Духовная культура населения Ольвийского государства. Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. АН УССР, Ин-т археологии. -К., 1990. - Т.2. -264 с.*
8. *Melae Pomponii de chorographia libri tres. Rec. C. Frick. - Lipsiae, 1880.*
9. *Plini naturalis historia. Rec. C. Mayhoff. - Lipsiae, 1892. Vol. I.*
10. Зограф А.Н. *Находки монет в местах предполагаемых античных святилищ // Советская археология. - 1941. - VII. - С.152-160.*
11. Еврипид. *Трагедии* / Пер. И.Анненского. - Москва, 1980. - Т.1. - С.425.
12. Граков Б.Н. *Материалы по истории Скифии в греческих надписях Балканского полуострова и Малой Азии. Вестник древней истории. - 1939. - № 3. -С.231-315.*
13. Беккер П. *О двух ольвийских надписях. // Записки одесского общества истории и древностей. - 1858. -Том 4. -С. 119-130.*
14. Семенов-Зусер С.А. *Физическая культура и зрелища в древнегреческих колониях Северного Причерноморья. - Харьков, 1940. -44с.*
15. Ручинская О.А. *Религиозные обряды и празднества в общественной жизни античных городов Северного Причерноморья // Древности. - Харьков, 1994. -С.73-86.*

PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND REALIZATION OF ATHLETIC GAMES ON HONOUR OF ACHILLES IN OLBIA

OKSANA HRECHANIUK

Lviv State Institute of Physical Culture

This article is about development of physical culture in the Northern coast of the Black Sea in ancient period. The athletic games on honor of Achilles (Achillei) in Olbia was the most popular in the Northern Black Sea area. This games had panhellenic character. Achillei was conducting during V century BC-III century AD on Tendra Spot. As a whole, the athletic games on honour had huge political and cultural importance not only in life of Olbia in the Northern coast of the Black Sea, but also others cities during all period of their existence.

The fact of existence in the Northern Black Sea area of athletic games of panhellenic character with all inherent for ancient competitions of such rank of features of organization, realization and ideals permits to assert origin of sources of olympism on ancient Ukrainian grounds in antique times.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ГІМНАСТИЧНО-СПОРТИВНОГО РУХУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

СТЕПАН РОДАК

Львівське училище фізичної культури

Український національний гімнастично-спортивний рух бере свої початки від 1894р., коли у Львові на зразок європейських створюється українське гімнастичне товариство "Сокіл". У 1900р. в с.Заваллю, що на Івано-Франківщині, засновується суто українське гімнастичне або, як його тоді називали, пожежно-руханкове товариство "Січ". Саме на організаційній та ідеологічній основі цих товариств на початку ХХ століття виникають і перші українські спортивні осередки. Діяльність цих товариств, клубів, гуртків, секцій і команд вже достатньо детально описана в працях таких дослідників як О.Ващеба, І.Андрухів, Б.Трофим'як, О.Винничук, І.Яремко, Ю.Михалюк та інших. Завданням цієї роботи є виділити основні характеристики українського національного гімнастично-спортивного руху 1 половини ХХ століття.

1. Назви товариств і клубів мали українське ідейно-духовне наповнення і відображали українські історично-географічні назви, позитивні приклади з української історії, суспільне значимі події, українських героїв, князів, гетьманів, полководців : " Сокіл ", " Січ ", "Луг", " Пласт ", " Україна ", "Поділля", " Буйтур ", " Довбуш ", " Русь ", " Скала ", " Дністер", " Підгір'я", "Ватра", " Хортиця", "Черник", " Тризуб", " Сагайдачний ", " Богун", "Беркут" тощо.

2. Емблеми та прапори товариств і клубів несли українську геральдичну традицію, що нагадувало про сильний, войовничий і героїчний дух українців і виховувало національну свідомість: